

BİR DÜŞÜNCE BİÇİMİ OLARAK YAPISALCILIK VE DİL FELSEFESİ

Mehmet Sebih ORUÇ¹

Özet

Yapısalcılığın kökenleri kimi akademisyenlere göre Platon ve Aristoteles'e kadar götürülebilir. Tom Bottomore ve Robert Nisbet'in de aralarında bulunduğu bu isimlere göre insan eylemleri, düşünceleri ve sosyal deneyimlerine dair duyu verilerine temel oluşturacak yapılar bulmaya yönelik her düşünsel yaklaşım yapısalcı öğeler barındırır. Bu anlamıyla yapısalcılık, Batı Felsefesi'nde başından beri varsa da bu kurucu yapıları düşüncenin merkezine alan ve bu yaklaşımı sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında kullanmaya yönelik girişimler 19.yy'da başlamıştır. 20. yüzyılda ise yapısalcılığın önemi artmakla birlikte uygulama alanı da çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Kuşkusuz bu tarihsel bütünlüğü içinde yapısalcılığı ele almak bir makaleyle mümkün değildir. Bu çalışmada, yapısalcılığın özgün varsayımları, tarihi ve bu tarihi belirlemeye yönelik tartışmalar kısaca değerlendirilecek ve yapısalcı ve post-yapısalcı dil felsefesi ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Ayrıca, yapısalcılığın belirli bir metodolojiden ziyade bir düşünce biçimi olduğu ve bu düşünce biçiminin içinde bulunduğumuz postmodern dönemde önemli imkanlar barındırdığını ortaya koymak da makalenin temel amaçlarındandır.

Anahtar kelimeler: Yapısalcılık, Dil felsefesi, Saussure, Derrida, Postyapısalcılık.

STRUCTURALISM AS A MODE OF THOUGHT AND ITS LANGUAGE PHILOSOPHY

Abstract

Scholars like Tom Battomore and Robert Nisbet argue that the origins of structuralism can be traced back to the Plato and Aristotle. According to them, any intellectual approach that tries to find some grounding structures for human actions, thoughts and social experiences, contains structural elements. In this sense, structuralism has been in the western philosophy since its beginnings. But, initiatives that put these founding structures at the centre of human thought and use this approach in various areas of social sciences began mostly in the 19th century; and continued to increase in the 20th century. As a matter of fact, it is impossible in an article to address structuralism in this historical unity. Rather, we will try to briefly summarise its main arguments, history and discussions around it and then handle structuralist language philosophy with its basic characteristics. It has been tried to reveal that structuralism is a mode of thought rather than a specific methodology. In addition to this, it is aimed to show that structuralism as a mode of thought and an approach to language is still an important and unique school of thought with new possibilities, especially in the postmodern era that we live in.

Keywords: Structuralism, language philosophy, Saussure, Derrida, post-structuralism

1. Arş. Gör. Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sebih.oruc@hotmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7695-2441>

Giriş

Yapısalcılık: Tanım Ve Tarih

Günümüzde yapısalcılığın birçok tanımının ve anlatımının yapılması, dil bilimden sosyolojiye; antropolojiden psikolojiye; sanat eleştirisinden edebiyat teorisine kadar çeşitli alanlarda farklı görüşlerin ileri sürülmesi, yapısalcılığın sınırlarının tam olarak çizilebilmesini ve tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra yapısalcı düşünür olarak kimlerin kabul edilmesi gerektiği sorunsalı da sosyal bilimcilerin tartışmalarını meşgul etmektedir (Nisbet, Bottomore, 2014 s. 605). Robert Nisbet ve Tom Bottomore, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* adlı kitabın yapısalcılık bölümünde bu düşünce biçiminin köklerinin Antik Yunan'da bulunabileceğini belirtirler. Yazarlara göre Platon'da da var olan ama öğrencisi Aristoteles düşüncesinde daha belirgin olarak ortaya çıkan "insan düşünce ve eylemlerine temel işlev gören yapılar bulma" çabası, matematik ve geometriye katkıları olmuş olan ama çoğu zaman mistik bir kişilik ve hatta "bir çeşit din" kurucusu olarak kabul edilen (Bauer, 2016 s. 39) Pythagoras'ın düşüncesinde de kendini göstermektedir (Nisbet ve Bottomore, 2014 s. 606). Kuşkusuz yapısalcılığı bu kadar uzun bir zamana yayma ve kavramı bu kadar "genel" bir şekilde ele alma biçimi, kimin yapısalcı kabul edileceği ve bir yaklaşım olarak yapısalcılığın tam olarak ne olduğuna dair tartışmalarda yardımcı olmayacaktır. Bunun farkında olan Nisbet ve Bottomore, sosyoloji ve ilgili alanlardaki yapısalcılığın çok daha yeni bir yaklaşım olduğunu ve sosyolojik yapısalcılığın Fransa'da Auguste Comte, Almanya'da da Karl Marx ile başlatılması gerektiğini belirtirler. Bu görüşü paylaşmayan bazı akademisyenler, örneğin Encyclopedia of Sociology'de yapısalcılık maddesini yazan Mark A. Schneider, beşeri bilimlerin farklı alanları için çeşitli tarihlendirmelerin mümkün olduğunu kabul ettikten sonra temel alarak yapısalcılığın kökenlerinin en erken Emile Durkheim ve George Simmel'e kadar götürülebilir olduğunu belirtmektedir (Schneider, 2000, s 4856). Bunun yanında, ilginç bir şekilde, literatürde yapısalcı olarak kabul edilen birçok isim yaşarken kendisini yapısalcı olarak kabul etmemiş ve hatta bu yöndeki değerlendirmeleri reddetmiştir. Birçok kitapta sadece yapısalcı değil ama aynı zamanda bu yaklaşımın en önemli isimleri olarak gösterilen Claude Levi-Strauss, Michel Foucault, Roland Barthes, Lacan, Louis Althusser gibi isimler arasından sadece Levi-Strauss kendisini yapısalcı olarak kabul etmiş ve bu bakış açısını yansıtan eserler vermeye devam etmiştir (Sturrock, 2003, s 19-20).

Bu tarihlendirme farklılıklarının temelinde yapısalcılığın farklı şekillerde tanımlanması vardır. Başka bir ifadeyle, sosyal bilimcilerin yapısalcılığı tanımlama noktasındaki farklılıkları yapısalcılığın tarihlendirilmesiyle ilgili sorunu da beraberinde getirmiştir. Nisbet ve Bottomore, "ilişki, taraflardan daha önemlidir" ilkesini benimseyen bütün bilim insanlarının yapısalcı kabul edilmesi ve yapısalcılığın tanımının buna göre yapılması gerektiğini belirtirler (Nisbet, Bottomore, 2014 s. 609). Bu yaklaşıma göre, sosyal bir fenomeni tek başına, ayrı bir olguymuş gibi ele almaktan ziyade; onu diğer sosyal fenomenlerle ilişkisi içinde ele alan ve bu "birbiriyle ilişki içinde oluş" durumunun, bu fenomenlerin ne olduğu üzerinde tayin edici bir etkiye sahip olduğunu iddia eden her sosyal bilimci yapısalcı bakış açısına sahiptir. Başka bir ifadeyle, yapısalcılık, fenomenin ve/veya olgunun bizatihi kendisinden çok ilişkilerini önemsemeyi gerektirir. Nisbet ve Bottomore'un yapısalcılık tanımının bu kadar kapsamlı olması, tarihlendirmeyi de

daha geriye götürmektedir. Yine tanımın bu şekilde yapılmış olması, birçok kişinin de onlar tarafından yapısalcı olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bunun yanında Raymond Williams da kavramın tarihinin çok daha eskilere gittiğini belirtir. Ancak Williams, “Bir bütünün kurucu kısımlarının karşılıklı ilişkilerini vurgulamak” ve “karşılıklı ilişkilerinin tanımlanması üzerinde özellikle durulması” gerektiğini belirten bir kavram olarak yapısalcılığın ilk defa 1870’li yıllarda kullanılmaya başlandığını belirtmektedir (Williams, 1983 s. 302). Buna karşılık, Nisbet ve Bottomra göre, Schneider çok daha farklı bir tanım önermektedir:

“Yapısalcılık, bir sistemdeki elemanlar arasındaki ilişkilerin ve/veya bunların modellenmesinden ortaya çıkan özelliklerin nedensel gücünü vurgulayan, bu ilişki ağının önemine vurgu yapan sosyal bilimlerdeki bir dizi yaklaşım ve paradigmaya karşılık gelen geniş kapsamlı bir terimdir (Schneider, 2000, s. 4859).”

Tanımda görüleceği üzere, herhangi bir yaklaşımın yapısalcı olması, tek tek elemanlara değil; bunlar arasındaki ilişkilerin belirleyici olduğunu vurgulamasına bağlıdır. Bunun yanında Schneider’in tanımında yapısalcılık için “bir dizi yaklaşım ve paradigma” ifadesinin kullanılmış olması; yapısalcılığın bir metodoloji mi yoksa bir yaklaşım mı olarak kabul edileceği noktasında net bir uzlaşımın olmadığını göstermektedir. İngilizce konuşulan dünyada yapısalcılık hakkında önemli bir kaynak kitap olarak kabul edilen Structuralism’in yazarı John Sturrock da çalışmasında yapısalcılık için kimi zaman “metot” kimi zaman da “düşünme biçimi (mode of thought)” ifadesini kullanmaktadır (Sturrock, 2003, s 18, s.48). Bütün bunlar dikkate alındığında yapısalcılığı; sistematik, sınırları belli, belirli bir tarihsel süreçte başlayıp bitmiş bir metodoloji olarak kabul etmek yerine, bir “yaklaşım biçimi” veya “düşünce şekli” olarak kabul etmek daha doğru görünmektedir. Özellikle farklı disiplinler tarafından benimseniyor ve uygulanıyor oluşu göz önüne alındığında bu durum daha da net bir şekilde ortaya çıkmakta; bir yaklaşım biçimi olarak yapısalcılık temel varsayımları açısından aynı olsa da her disiplinde farklı uygulama alanları bulmaktadır. Bu şekilde ortaya konduğunda, Sturrock’un da işaret ettiği gibi yapısalcılık sosyal bilimlerde önceki ve kendi dönemindeki yaklaşım biçimlerinden bir dizi temel varsayımla ayrışır. Özellikle ortaya çıktığı dönemde yaygın olan deneycilikten ve davranışçılıktan belirli karakteristik özellikleriyle ayrılan yapısalcılık, 1920’li yıllardan itibaren giderek daha popüler olmaya başlamıştır. 1920’li yıllardan sonra, artık yapısalcılık dil bilimden sosyolojiye, antropolojiden tarihe kadar çok çeşitli alanlarda çalışmalar yapan birçok sosyal bilimci tarafından benimsenmiş ve benimsenmeye de devam edilmektedir (Sturrock, 2003, s.50).

Dil Felsefesi ve Yapısalcılığın Dönüştürücü Etkisi

Dil, sadece bir iletişim aracı olarak değil ama aynı zamanda tarihin, değerlerin ve anlamın iletilmesini sağlaması itibarıyla insanlığın düşünce geleneği boyunca önemli görülüp üzerine felsefi ve bilimsel birçok soruşturma yapılmıştır. Saussure, dilbilimin ve dile dair incelemelerin neden önemsenmesi gerektiğini anlatırken “bireylerin ve toplumların yaşamında dil en önemli etkidir” der ve böylece meselenin sadece bilişsel ve felsefi bir mesele olmadığını vurguladığı gibi dilin toplumsal önemine de işaret eder. İnsanın düşünce, sanat ve asıl itibarıyla varlıkla kurduğu her türlü düşünsel çabanın –kaçınılmaz olarak-- hem dolayımlandığı hem de vücut bulduğu yegane alan

dildir. Bu anlamda her türlü felsefi ve sosyolojik soruşturma sadece dille başlayıp bitmez ama aynı zamanda dil tarafından sınırlandırılır: Sadece *dile gelen/gelebilen* düşünce vardır. Aynı zamanda dille kurulan ilişki, toplumsal ve siyasal yapıp etmelerin, özgürleşmenin de alanıdır. Örneğin Hegel, halkların özgürlükleriyle kendi dillerinde düşünüp konuşabilmeleri arasında yakın bir ilişkili görür (Altuğ, 2013, s.19). Bu hayati öneminden dolayı Batı düşünce tarihi boyunca özellikle anlamın doğası, dil kullanımı, dil bilişleri ve dilin zihin, varlık ve insanın bilme yetisi ile olan ilişkisi gibi konular hakkında Antik Yunan'da başlayan çalışmalar günümüze kadar bu merkezi sorular etrafında şekillenerek devam ettirilmiştir. İslam medeniyetinde de özellikle kutsal metinleri anlamak için dil, gramer, cümle yapısı ve anlam üzerine yapılan çalışmalar daha erken tarihlerde başlamışsa da özellikle Farabi ile birlikte felsefenin konusu olarak dil, zikrettiğimiz temel meseleler etrafında ele alınmaya başlanmıştır (Dore, 2011, s.12). Bu çalışmaların gerçek anlamda bilimsel olup olmadığı ise tartışmalıdır. Yapısalcılığın kurucusu olarak kabul edilen Ferdinand de Saussure, klasik dönemde dille ilgili yapılan bu çalışmaların bilimsel bir temelden yoksun olduğuna işaret eder. Saussure, *Genel Dil Bilim Dersleri* kitabının girişinde kendi zamanına kadar dil üzerine yapılan çalışmaları kısaca değerlendirir ve bu dönem hakkında şunları yazar:

“Bu dönemde “gramer” adıyla anılan çalışmalar yapıldı. Eski Yunanlıların başlattığı, sonraları özellikle de Fransızların sürdürdüğü bu inceleme mantığa dayanır, doğrudan doğruya dile ilişkin bilimsel her türlü görüşten yoksundur, normatif bir karaktere haizdir ve yazarlar arasında karşılaştırma yapmak gibi Pratik amaçları vardır. Yalnızca doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar. Gözlemin veya deneyin hiçbir şekilde olmadığı, görüş açısı da ister istemez dar, kuralcı bir daldır” (Saussure, 2011 s. 2).

Coğrafi keşifler ve sanayileşme sonucu Batı'nın farklı medeniyetler ve dillerle karşılaşmasından sonra, dil üzerine çalışmalar artarak devam etmiş ve artık saf felsefi soruşturmalarından ziyade diller hakkında karşılaştırmalı, belli ölçülerde bilimsel çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Ancak, Taylan Altuğ'un da işaret ettiği üzere, 20. Yüzyılın başlarından itibaren dil felsefesine yönelik ilgi diğer dönemlere göre ciddi bir şekilde artmıştır. Özellikle Batı felsefesindeki büyük paradigmatik dönüşümlerin hem sebebi hem de bir anlamda sonucu olarak “Ne bilebilirim?” sorusunun yerini “Ne anlayabilirim?” sorusuna bıraktığından beri dil daha da önemli bir konu olmuştur. (Altuğ, 2013, s. 15). Yapısalcılık, dile ilginin arttığı böyle bir dönemde, özgün bir yaklaşım ve varsayımlar dizisiyle ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel arka plan ve 20.yy'daki özel bağlamı göz önünde bulundurarak yapısalcı dil felsefesinin temel karakteristiklerini belirlemek için Saussure'ün dil felsefesinin incelenmesi gerekir.

Ferdinand De Saussure (1857-1913) Cenevre doğumlu İsviçreli dil bilimcidir. Onun dil bilim hakkındaki çalışmaları çoğu zaman 19.yyda alana dair yapılan en önemli çalışmalar olarak kabul edilir. Ayrıca çalışmalarıyla 20.yyda başta dil felsefesi olmak üzere birçok alanda yapılacak çalışmaların kuramsal temelini de atmıştır. *Genel Dil Bilim Dersleri* başta olmak üzere Saussure'ün çalışmaları sayesinde “geçtiğimiz yüzyılın başlarında yeni bir beşerî bilimin temelleri atılmıştır: Dilbilim” (Altınörs, 2018, s. 28). Saussure, *Genel Dil Bilim Dersleri*'nde dil hakkında ilk gerçekten “bilimsel” çalışmaların 1800'lü yılların başında başladığını belirtir. Bu noktada, Alman dilbilimcisi ve

Karşılaştırmalı Hint-Germen Dil Biliminin kurucusu olarak kabul edilen Franz Bopp'un özel bir dikkati hak ettiğini düşünür. Bunun sebebi onun karşılaştırmalı metodu benimsemiş olmasıdır (Saussure, 2011 s. 2). Ancak Saussure'e göre dile "bağımsız bir alan" muamelesi yapan, bu şekilde araştıran karşılaştırmalı metot birçok önemli gelişmeyi mümkün kılmasına rağmen yetersizdir. Bu anlamda bir inceleme alanı ve sosyal bilim nesnesi olarak dil üzerinde yapılan çalışmalardan en önemlileri, Saussure'e göre Amerikan dil bilimci William Dwight Whitney, ondan etkilenen K. Brugman ve W. Braune gibi Alman dil bilimcilerinin çalışmalarıdır. Bu noktada Whitney'in *Life and Growth of Language* eserini özellikle zikretmektedir. Bunun sebebi ilk defa bu isimlerin dili bağımsız ve ayrık bir alan olarak değil; diğer toplumsal kurumlarla ilişkisi içinde ele almış olmalarıdır. Onlar hakkında şöyle der Saussure: "Onların sayesinde dil artık kendi kendisine gelişen bir organizma olarak değil de o dili konuşanların ortak bilincinin ürünü olarak görülmeye başlandı" (Saussure, 2011 s. 5). Buna rağmen Saussure onların çalışmalarını da yetersiz bulmaktadır. Ona göre alanda sağlanan bütün başarılarla rağmen genel dil biliminde (general linguistic) hala aydınlatılmayı bekleyen birçok problem vardır. Karşılaştırmalı okul birçok başarısına rağmen, "gerçekten" bilimsel bir dil bilim kuramamıştır. Saussure'ün onların çalışmalarında "problem" olarak gördüğü şeyler, aslında kendi dil felsefesinin temellerini oluşturmaktadır. Ona göre karşılaştırmalı okulun temel problemi, dilin tarihselliğini ve diller arası karşılaştırmayı fazlasıyla vurgularken dilin doğasını problematize etmemiş olmasıdır. Halbuki, Saussure, dilin bizatihi kendisinin soruşturmanın merkezinde olması gerektiğini sürekli vurgular. Ancak belki de bundan bile daha önemli bir eksiklik, bu araştırmacıların elde ettikleri verilerin "ilişkiselliğini" göz ardı etmeleridir (Saussure, 2011 s. 5). Ayrıca, dilbilimin gerçekten bir bilim olabilmesi için diller hakkında normatif ve tarihsel değerlendirmeleri bir kenara bırakması gerekir. Söz gelimi dilleri seçkin/seçkin olmayan ya da eskilerin dili/yenilerin dili gibi sınıflandırmalara tabi tutmak, dil bilimi daha başlamadan akamete uğratma tehlikesini barındırır. Bu yüzden bu ayrımlar bırakılıp "her türlü anlatım biçimi göz önünde bulundurulmalıdır" (a.g.e. s. 33).

Dil felsefesi açısından Saussure, kendisinden önceki felsefecilere birçok noktada itirazlarda bulunmuşsa da Altınörs bu noktalardan üç tanesinin özellikle önemli olduğunu belirtir:

Bu surette, kendisinden önce dil felsefesindeki klasik anlayışın, Saussure'ün şu üç örtük itirazına muhatap olduğunu öne süreceğiz:

- 1- Dilsel işaret/gösterge işaret edene/gösterene indirgenemez.
- 2- Dil öncesi idealar varsayımı geçersizdir.
- 3- "Anlam taşıma/anlamlılık", bir "yerini tutma" olgusu değildir (Altınörs, 2018, s. 28-29).

Bu karşı çıkışlardan ikincisi, onun Platon'dan beri kabul edilen bir dizi temel varsayımı reddettiğinin ifadesi olduğu gibi dilin felsefi, spekülative idrakini kırıp daha toplumsal bir yaklaşımın yolunu açacaktır. Birinci ve üçüncü maddeler ise kendisinden sonra gelen düşünürleri fazlasıyla etkilemiş; özellikle Derrida onun bu görüşlerini bütün felsefi içerimleriyle birlikte radikalleştirmiştir. Saussure'nin dil felsefesi ve dil bilim tarihi hakkındaki görüşlerini bu şekilde temel noktalarıyla zikrettikten sonra, kendi dil

felsefesini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız. Ancak onun kendi dil felsefesini hangi temeller üzerine kurduğunu anlamak için dil bilim tarihine yaklaşımını akılda tutmak önemlidir.

Saussur'un bilimsel olarak kurmaya çalıştığı şeyin aslında sadece bir dil felsefesi olmadığının öncelikle belirtilmesi gerekmektedir. O, aslında göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim tasarlamaktaydı ve bu bilim toplumsal psikolojiye bağlanacaktı. Dil bilim de bu daha genel bilimin bir parçası, ama en önemli parçası olacak şekilde düşünülmüştür. Saussure, "gösterge bilim" olarak adlandırdığı bu bilimin bütün göstergelerin nasıl, hangi kurallarla (laws) işlediğini ortaya koyması gerektiğini belirtir ama bu konu üzerinde detaylı durmaz (Saussure, 2011 s. 16). Saussure göre dilbilimin görevleri en temelde üç maddede özetlenebilir: 1) Mümkün olduğu kadar farklı dillerden verilerle dilin evrimini araştırmak 2) Bütün dillerdeki sürekli ve evrensel özellikleri keşfederek evrensel yasalar ortaya koymak ve 3) Kendi sınırlarını çizerek kendi kendini tanımlamak (Saussure, 2011 s. 6). Saussure'un bir fenomen olarak dile dair özgün fikri de burada ortaya çıkmaktadır: Dil, üzerinde felsefi, spekülatif tartışmalar yapılacak bir fenomen değil; genel ve özel kuralları bilimsel çalışmalarla ortaya çıkartılacak olan toplumsal bir kurumdur. Özellikle dil felsefesinin tarihi dikkate alındığında önemi daha çok anlaşılacak bir husus da onun dili bir "yapı" olarak incelemesidir. O, dilin bireye (konuşana) "toplumsal kullanım sonucu dayatıldığını" ve dildeki "düzenliliklerin veya sapmaların muayyen hiç bir özne tarafından belirlenmediğini" ortaya koymaya çalışır (Saussure, 2011, s. 92). Saussure'un dil hakkında kuralların derinlerinde bulunduğunu iddia ettiği söz konusu yapılar üzerinde bu derece fazla durup insanın dil karşısında edilgenliğini vurgulaması, insan failin özerkliği ve aşkınlığına dayalı aydınlanmacı hümanizmin temellerini sarmıştır. Kasım Küçükalp'e göre o adeta "birey dili konuşmaz da dil bireyi konuşur" demektedir ki, yapısalcı felsefenin gidişatını önemli ölçüde etkileyen dilin insan failden bağımsız yapısı üzerindeki bu vurgu, postmodern anti-hümanist düşünürleri ve Althusser gibi Marksist düşünürleri önemli ölçüde etkilemiştir (Küçükalp, 2010, s. 204- 205). Bu noktada, bu göstergelerin "toplum içinde yaşayan" fenomenler olarak ele alınması, Saussure'un dil felsefesinin en önemli özgün noktasının ifadesidir: Dil asıl itibariyle toplumsal ve nihai olarak birey üstüdür. Terry Eagleton da yapısalcılığın "birey özneye bir sorunu vardır" demenin olayı yumuşatmak olacağını belirtir ve Saussure'un özneyi fiilen tasfiye edip yapının bir işlevine indirgediğini belirtir (Eagleton, 2014, s.124). Bu toplumsallığı ve bireyüstü oluşundan dolayı dil aynı zamanda bir değerler dizgesidir, birey dili öğrenirken bu değerleri de almaktadır. Ancak buna rağmen, Saussure'e göre, dili sadece bir şeyin yansıdığı (örneğin toplumsal belleğin) bir alan olarak görmek yanlış olacaktır; zira dil belli bir oranda özerktir. Peki, bu toplumsal olarak inşa edilmiş ve özerk yapı karşısında birey bütünüyle edilgen midir? Kuşkusuz değildir. Bu noktada Saussure dil (langue) ve söz (parole) arasında bir ayrıma gidilmesi gerektiğini belirtir. Dil, toplumun bize hazır olarak sunduğu dizgedir. Dil bütünüyle sistemdir ve kaynağı olan toplumsal bilinçten bireye aktarılır. Söz ise bizim her seferinde konuşurken o an için, o bilinçten aldığımız ama kendimize mâl ettiğimiz özgün eylemdir (Sturrock, 2003, s. 16). Ancak dil ve söz asla birbirinden ayrılmaz; zira biri olmadan diğeri düşünülemez. Birey sözü dil olmadan kuramaz. Bu yüzden de birey ne nihai anlamda edilgen ne de mutlak özgür ve etkindir. Toplumsal olarak inşa edildiği için dili istediği şekilde

bireysel bir alan olarak kuramaz; fakat dil de onun üzerinde mutlak hakim değildir.

İkinci önemli ve özgün nokta olarak, yapısalcı dil felsefesinin dilin temel inceleme nesnesi olarak cümle veya grameri değil; sözü kabul etmesi ve dili bir “dizelge” değil de bir “sistem” olarak kabul etmesi zikredilebilir. Saussure’e göre dili bir “adlar dizini” veya dizelge olarak kavramak, sözcükleri “zaten hazır bulunan nesnelere verilen adlar” ve dili de nesneyle kurulan bir bağdan ibaret görmek demektir. Halbuki dil bundan çok daha fazlasıdır. Ayrıca, Saussure düşüncesinde dildeki gösteren ve gösterilenler arasındaki ilişki keyfi olup kültür ve tarih tarafından belirlenir (Orman, 2015, s. 66). Dolayısıyla dilin varlıkla bir bağı varsa da bu bağ ontolojik değil; toplumsaldır. Saussure’e göre sözler asla bir nesneyi ifade için kullandığımız basit birimler değildir; insanlar onlarla dünyalarını kurarlar ve varoluşu kavrarlar. Sözcükler bireysel önemlerinin yanında “toplumsal karşılıklı etkilemişimin ürünü olan özsel öğelerdir” (Altuğ, 2013, s. 173-75). Onun dil-gerçeklik arasındaki ilişki hakkındaki fikirlerinin en iyi ve kısa özeti *Genel Dil Bilim Dersleri* kitabındaki şu cümlesidir: Bu (dildeki) öğelerden birinin değişmesi türlü türlü sonuçlar verebilir, ama olgunun kendisi sözcükleri ilgilendirmez (Saussure, 2011 s. 146). Dilin bu şekilde gerçeklikle ilişkisinden soyutlanıp birbirinden etkilenen öğelerden oluşan bir sistem olarak ele alınması, onu 19. asırdaki evrimci ve tarihselci bakış açısından tamamen ayırıp dili onların sığlaştırıcı idrakinden kurtardığı gibi, dil bilime bakışı da bütünüyle değiştirmiştir. Başka bir deyişle bu zihinsel sıçramayla Saussure, dil felsefeleri içerisinde telakki edilebilecek yeni bir dil felsefesi inşa etmemiş; meselenin ele alış biçimini temelleriyle değiştirmiştir. Yapısalcılığın dil hakkındaki bu temel varsayımları değiştirmiş olması, yapısalcılık sonrası dile dair yapılan araştırmaların hem yönünü hem de mahiyetini değiştirmiştir (Özgül, 1985 s. 27-28).

Özellikle diğer alanlara etkisi hesaba katılırsa, Saussure’nin dil felsefesinin belki de en önemli yönü onun dil-söz-anlam ilişkisinin gelişigüzel (arbitrary) doğasını vurgulamasıdır. Buna göre, söz veya kavramla işaret ettiği nesne arasında hiç bir tözsel, özel² bir bağ yoktur. Gösteren gösterilen ilişkisi tamamen olumsuzdur, başka birçok şekilde de olabilirdi ve bu durumun en iyi örneği herhalde bir çok dilin olmasıdır. Ne Türkçedeki “at” sözcüğünün ne de İngilizcedeki “horse” sözcüğünün gösterilenle özel, ontolojik bir ilişkisi yoktur. Ancak burada şu nokta vurgulanmalıdır: Saussure göre bu kadar maddi, sıradan bir gösterilende bile ifade edilen anlam farklıdır. Bu fark daha soyut kavramlarda kuşkusuz daha da artacaktır. Sözlükler aynı anlama gelecek şekillerde, birbirlerinin karşılığı olarak çevrilseler de “freedom” ve “özgürlük” kavramları aynı değildir, bütünüyle aynı şeyi asla ifade etmezler. Gösteren (söz) farklı olduğu gibi gösterilen de en temelde farklıdır. Peki bu farkı nerede bulabiliriz? Saussure’ün bu soruya cevabı nettir: At veya özgürlük için başka bir kelimeyi değil de bu iki kelimeyi kullanmayı tercih eden o muayyen toplumun kolektif bilincindedir (Saussure, 2011, s. 34-35). Başka bir ifadeyle, ata işaret etmek için dillerde kullanılan kelimeler tamamen ve eşit seviyede tesadüfi, gelişigüzel olabilir; ancak bu, o nesne hakkında her milletin aynı idrake sahip olduğu anlamına gelmez. Peki bu sözcüğün anlamı bizatihi kendisinde değilse nerededir? Başka sözcüklerle ilişkisindedir. Yani “at” kelimesinin anlamı kendinden menkul değil ve sadece diğer şeylere ‘at’ denmediği için anlamlıdır. Bu şekilde dizgedeki bütün kelimeler birbirleriyle ilişkileri çerçevesi içerisinde anlamlı

2. Saussure buna özsel veya tözse değil; “pozitif” dese de anlamı daha iyi aktardığı fikrinden hareketle makalede bu şekilde ifade edilmesi daha anlamlı bulunmuştur.

olurlar ve dilin sistem oluşunun bir anlamı da budur (Saussure, 2011 s. 196). Burada dizge, var olan kelimelerin toplamı değil; bu kelimeler arasındaki bağıntıdır.

Peki toplumsal oluşu bu kadar vurgulanan dilin düşünceyle ilişkisi nasıldır? Öncelikle Saussure dilin basitçe düşünceyi ifade eden bir araçtan ibaret olduğu iddiasını reddeder. Aksine, bu konuda öncelik aslında dilindir: Dil, düşünceyi ve hatta dünyayı kurar. Dil olmadan önce (veya dil olmaksızın) düşünce belirsiz, anlamsız, keşfedilmemiş bir “nebula” gibidir (Saussure, 2011, s. 112). Dile dair aksi yönde bir idrak, nesnelere herhangi bir zamanda dilden gelecek etiketler bekleyen nötr entiteler olarak idrak etmektir ki Saussur’e göre bu “bekleme” hiç bir zaman olmamıştır. Bu anlamda Saussure’ün dil(ses) ve düşüncenin asla birbirinden ayrılmayacağını eser boyunca sık sık zikretmesi de önemlidir: Dilsiz düşünce, düşüncesiz dil mümkün değildir. Taylan Altuğ bu anlamda Grekler’in “logos” kavramıyla Saussure’ün dil-söz-düşünce arasında bir paralellik olduğunu iddia eder. “Logos” Eski- Yunanca’da -diğer bir çok anlamının yanında- nasıl hem söz hem düşünceyi ifade ediyorsa, bir sistem olarak dil de aynıdır (Altuğ, 2013, s. 175).

Saussure’ün dile getirdiği bu temelde yeni yaklaşımlar, 20. yy boyunca etkisini sürdürmüştür. Özellikle onun dil (language) ve söz (parole) ayrımına giderek bir toplumsal kurum olarak dilin önemini ıskalamayan; ama mutlaklaştırma tehlikesine de düşmeden belli ölçüde insana dil karşısında özgürlük vermesi farklı düşünürlerce benimsenmiştir. Bu anlamda, bir kaç örnek zikretmemiz gerekirse, aşağıdaki ayrımların hepsi ufak nüanslarla birlikte Saussure’ün language/parole ayrımının farklı alanlardaki tezahürleridir:

G. Guillaume	Dil/ Söylem
Jakobsen	Kod/Mesaj
Hjelmslev	Şema/Kullanım
R. Barthes	Dil/Yazı (Özgül, 1985 s. 37).

Kuşkusuz bu yazarların her biri birçok özgünlük barındırmakta ve yapısalcılığın bütün seyrini anlamak için her birinin ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Ancak bir makalede bunun yapmamız mümkün olmadığından, burada sadece bu benzerliğe işaret etmekle yetineceğiz. Bunun yanında yapısalcılığın ikinci dünya savaşından sonraki ortamda nasıl bir şekle büründüğünü görmek için post-yapısalcılığa ve Derrida’ya değinmek elzemdir.

Post-Yapısalcılık ve Derrida

Yapısalcılığın etkisi söz konusu olduğunda, tam da özellikle Fransa’da yapısalcılık en yaygın “*moda*” iken ortaya çıkan ve yapısalcılığı bitirmek, mutlak bir eleştiriyle ortadan kaldırmak yerine, Sturrock’un cümlesini aynen alırsak, “ona doğru yönünü tayin etmek ve onu geliştirmek için ortaya çıkan” ve neredeyse tek başına Jascue Derrida’nın kurduğu post-yapısalcılık özellikle zikredilmelidir (Sturrock, 2003, s. 122). Saussure’ün aksine Derrida’nın üretken bir yazar olduğu görülmektedir. Başta 1967 yılında yazdığı ve en önemli eseri olarak kabul edilen Gramatoloji Üzerine (De La Grammatologie) olmak üzere Marksizmden psikanalitiğe, felsefe tarihinden etik ve politikaya kadar

birçok konuda kitap yazmıştır. Ancak kuşkusuz onu bugün bile önemli kılan, kuru-
cusu olduğu post-yapısalcılık düşüncesidir.

Sturrock'a göre post-yapısalcılık, yapısalcılığa yöneltilmiş bir iç eleştiridir. Post-yapısalcılık bunu sadece yapısalcılığı geliştirmek veya dile dair daha iyi bir kavrayış sağlamak için yapmaz hiç kuşkusuz. Derrida'nın hedefleri çok daha başkadır: Başta metafizik olmak üzere Platon'dan bu güne bütün batı epistemolojisini ve ontolojisini dağıtmaktır (dismantle) (Sturrock, 2003, s. 124). Kuşkusuz burada Nietzsche'den Heidegger'e geçen asırda birçok Batılı filozofta gördüğümüz "Sokrates sonrası düşünme biçimini bitirme" istediğinin Derrida üzerindeki etkisi görülür. Bu makalede söz konusu düşüncenin önermelerinden ziyade; öngördüğü, okuyucusuna zamanla benimsettiği düşünce şekli problem olarak ele alınacaktır. Ancak dil felsefesine dair söylenenleri anlamak için genel düşüncesini, amacını ve felsefi yönelimini bilmek önemlidir. Derrida ve postmodern düşünürlerin geliştirdikleri felsefelerin temel meselesi, öznenin hümanizm ve rasyonalizm içindeki ayrıcalıklı felsefi (dolayısıyla politik) statüsünün radikal bir biçimde sorgulanması, onun bu konumundan edilmesidir (West, 1998, s. 214-232). Derrida'ya göre bu, ancak aydınlanmayı mümkün kılan ontolojik ve metafizik kavram ve yaklaşımları onların ağına girmeden yıkmakla mümkündür ve kendisi bunun için çalışmıştır. Derrida, *Of Gramatolojiye* yazdığı *exergue*'de³ kendi projesinin –bitmemiş olsa ve bitmesi gerekmeseydi-- başarılı olduğunu ve batıdaki ontolojik, teolojik ve metafizik bütün engelleri aşip özgürleşmenin yolunu açtığını belirtir (Derrida, 1997, s.4). Dolayısıyla Derrida'nın dil felsefesi de bu bağlam göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır.

Özellikle dil felsefesi söz konusu olduğunda Derrida'nın geçen asrın en önemli düşünürlerinden biri olduğu genel olarak kabul edilir. Ancak bunun yanında Derrida, temel kavramlarını sürekli değiştirmesi ve çoğu kez düşüncelerini anlaşılması zor bir bağıntıyla inşa etmiş olması nedeniyle okunması çok zor bir filozof olarak ün yapmıştır. Eserlerinde sadece çelişkili değil; ama zıt anlatımın hakim olduğu cümleler sıklıkla bulunur. Peter Benson'a göre, bütün bunlardan dolayı Derrida çoğu zaman sözde onu takip edenlerin, hayranlıkla okuyanların bile yanlış anladığı bir kişidir (Benson, 2014). Asıl itibarıyla bu şekilde yazması sözcüklerin herhangi bir sınırlı anlamının olduğunu reddeden felsefesiyle tutarlıdır. Bunun yanında, özellikle yapısalcılıkla olan ilişkisi düşünüldüğünde, onun dil felsefesini Saussure'ün "her türden anlamın ilişkiye dair oluşu" ve "dilnin keyfiligi" temel yaklaşımlarından hareketle inşa ettiği ortadadır. Ancak onu sadece Saussure'den etkilenmiş kabul etmek kuşkusuz yanlış olacaktır. Bir röportajda kendisine düşüncelerinin temelinde Nietzsche, Freud, Heidegger gibi isimlerin rolü sorulduğunda aynen şöyle der: *Heidegger'in ortaya koyduğu sorular olmasaydı yapmak istediğim şeye girişmem bile mümkün olmazdı* (Derrida, 1982, s.11). Bunun yanında Derrida bütün bu isimleri de eleştirir, bir anlamda onların metinlerini ve düşüncelerini de yapı sökümüne uğratar. 1967 yılında ele aldığı "Yazıbilime Dair", "Konuşma ve Görüngü", "Yazı ve Fark" gibi eserlerinde Derrida, Husserle'den Levi Strauss'a kadar birçok ismi eleştirerek kendi özgün yolunu çizer (Aydınalp, 2017, s. 154). Ancak söz konusu dil felsefesi olduğunda onun fikirleri en temelde Saussure'den

3. Exergue, kelime anlamı olarak madeni paraların alt tarafındaki yazı demektir. Burada önsöz olarak düşünülebilir.

mülhemdir. Hatta Gramatolojinin (yazı bilimi), Saussure'un göstergebilim (semiology) olarak tasarladığı şeyin Derrida'daki karşılığı olduğu şeklinde yorumlar da sıklıkla yapılmaktadır. (Ayaz, 2016, s. 59). Ancak bu tür yorumlar, Derrida'nın bir bilim veya yöntem ortaya koymadığını bizatihi kendisinin belirttiği hesaba katıldığında ihtiyatla karşılanmalıdır. Kavramsal olarak Derrida'nın Saussure'den beslendiği ortadadır. Ancak bu kavramları her zaman aynı anlamlarda kullanmaz. Örneğin Saussure'ün aksine onun düşüncesinde gösterilen nesne değil, nesnenin zihindeki tasarımıdır; gösterense fiziksel bir ses değil, zihindeki işitim imgesidir. Başka bir deyişle Saussure gösterenle gösterilen arasında keyfi de olsa gerçek bir bağ kurarken, Derrida bu durumun bir gerçekliği olduğu fikrini reddeder ve gösteren-gösterilen ilişkisini bütünüyle zihinsel süreçlerle açıklar. Onun düşüncesinde gösterge ya "ayrı konmuş buradalık" ya da "ertelenen bir şimdi"dir. Bir başka önemli fark da belli bazı önermelerin, kabullerin sonuçlarını değerlendirme biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Derrida, Kristeva ile yaptığı bir söyleşide "Saussure'ün, "giriştiği eleştirel, çalışmanın bütün sonuçlarını çıkarmayı reddetmek zorunda kaldığını" ve bu yüzden de "elde ettiği eleştirel kazançlara ters düştüğünü" belirtmektedir (Derrida, 1993, s.33-34). Sözelimi gösterilenin yitirilişi Saussure'de bir kaygı kaynağı iken Derrida ancak bu yitirişle mümkün olan hiyerarşisiz ve karşıtlıksız düşünmeyi "kutlar" (Madan, 1993, s. 53-54). Ona göre anlamın ve mutlaklığın her türden dayatmasından kurtulmak gösteren-gösterilen ilişkisinin keyfiğini ve sonuç olarak bütünüyle yitirilişini kabul edip ortaya koymakla mümkündür. Bu anlamda Derrida'nın post-yapısalcılığı, anlam fikrinden daha da bir uzaklaşma, yapısalcı dil felsefesini radikalleştirme olarak da görülebilir. Saussure'ün dil felsefesinin Derrida'da nasıl daha radikal hale geldiğinin başka bir örneği de onun dizge-merkez yorumudur. Derrida dili bir dizge olarak kabul eder; ancak yapısalcılıktaki dizge fikrinin mevcut halini çok gösterilen-merkezli bulur. Ona göre yapılması gereken bu merkezi sarsmak, anlam ilişkilerini ve zıtlıkları tersine çevirmektir. Bu anlamda, analiz için bu kavramı kullansa da Derrida herhangi bir şekilde bir yapı olarak dilde "merkez" fikrine karşı çıkar. Merkezlessiz düşünmeyi batıdaki epistemolojik ve metafizik düşünme biçimini yıkmanın yolu olarak görür. Bu yüzden de onun dil tasarımında merkezin yerini oyun alır, sonsuz ve hiyerarşinin hiç bir türüsünün olmadığı bir oyun (Derrida, 1997, s.7)... Ayrıca, sürekli gösterilenlerin aynı zamanda gösteren olduğu ve uzun bir halka sonrası hangisinin ne olduğunun karışıp belirlenemez olduğu bu oyunda "başlangıç noktası (the point of origin) da elde edilemez bir haldedir (Derrida, 1997, s.36). Bu, kavram-zihindeki imge ve dışsal nesne arasında özdeşlik fikrine dayanan aydınlanma rasyonalizmini de soyut dedüksiyonlara dayalı ahlak ve politika fikrini de kökten sarsma girişimidir. Bu yüzden de post yapısalcılık, sadece metafiziği değil aydınlanma hümanizminin ve temel soyutlamalarının da bütün merkezi kavramlarını yerinde eder ve "aydınlanma sonrası düşüncesinin şüpheci ve eleştirel eğilimlerinin en üst noktası" olarak değerlendirilir (Orman, 2015, s. 62-63).

Yapısöküm ve Differance

Derrida'nın temel amacı yukarıda zikredilmişti. Peki bu nasıl yapılacak? Bunu anlamak için onun iki kavramının anlaşılması gerekmektedir: *Ayrıram* (differance) ve yapısöküm (deconstruction). Derrida düşüncesinde bir kavram olarak yapısöküm pek bir şey söylemez ve böyle bir amacı da yoktur. O sadece bir taktiktir; batı felsefesindeki temel

dikotomileri tersine çevirmeyi ve dildeki, (aynı zamanda, dolayısıyla, düşüncedeki) mevcut hiyerarşiyi alt üst etmek üzere geliştirilmiş bir taktik. Derrida'nın kendisi de "yapısöküm nedir?" sorusuna karşılık, öncelikle bu sorunun "metafizik bir soru" olduğunu belirtmiş ve şöyle eklemiştir: "Yapısöküm sözcüğü, bütün diğerleri gibi değerini, sakince 'bağlam' olarak adlandırılan olanaklı değiştirim zincirindeki yazılımından alır" (Derrida, 1982. s. 220). Yine *Japon Bir Dosta Mektup'ta* kendisiyle yapısöküm kavramının Japoncaya çevrilmesi hakkında yazıştığı Izutsu'ya kavram hakkında net bir tanım sunmaz ve "Yapısöküm nedir? Hiçbir şey! Yapısöküm ne değildir? Tabi ki yine hiçbir şey !" diyerek kavramın tanımlanamaz olduğuna işaret eder (Derrida, 1985, s.5). Jack Reynold'un belirttiği üzere yapısöküm tekniğinde yazar anlaşılacak için değil ötesinde gitmek içindir (going beyond). Hatta Derrida bu noktada kendisini okuyanlara, kendi metinlerine de da aynı şekilde yaklaşmayı önerir (Reynolds, J. 2002). Yapısöküm taktiği kurulan zıtlıkları yıkarak metni yerle bir edecek, anlam hiyerarşisini kırarak ve böylelikle dildeki örtük buyurganlığı silip merkezi, temel ontolojik hakikate sahip olduğu iddia edilen kelimeleri de tahtından edecektir. Ayrıca yapısöküm, kesin, sabit tanımlamalar yapılabileceği fikrini reddeder. Bu sarsıcı, önemli etkisinden dolayı, Mark C. Taylor, yapısöküm düşüncesinin insani bilimlerin tarihindeki en büyük sansasyonlardan (furor) birini yarattığını belirtir (Taylor, 1983, s. 388).

Derrida, belki de kendisiyle tutarlı olmak adına, *ayırım(difference)*⁴ hakkında da net bir tanım yapmaz ve bu kavramı da çok farklı bağlamlarda, farklı anlamlara gelecek şekilde kullanır. Reynold'un işaret ettiği üzere bu, aslında ondan asıl beklenen şey olmalıdır, kendi felsefesiyle tutarlılık herhangi bir kavramını da kesin sınırlarla tanımlamamayı gerektirir (Reynolds, J. 2002). Ancak kısaca şu belirtilebilir: Mevcudiyeti uzayda "ayırma" ve zamanda "erteleme" olarak ayırım, anlamı elde etme noktasında bitmeyen bir erteleme sürecidir. Bu süreçte dil de transandantal düzenliliklerle bitmeyen bu erteleme oyununun şekillendirdiği (aslında her şekil zorunlu olarak sınır gerektireceği için belki de bu kavram da doğru değildir) bir yapı olur. Ayrıca Derrida bu sözcük değişimiyle "bir sözcüğün dilleniş kulağa yansımada o sözcüğün tam anlamının veya resminin ortaya çıkmayacağı veya onun ortaya çıkan görünüşlerinin aldatıcı olabileceği" gerçeğini göstermek istemektedir (Yibing, 2012, s. 249). Kısaca, Derrida şunu söylemek istiyor görünmektedir: Neye işaret ederse etsin, gösterge asla şeyin kendisinin (eğer varsa böyle bir idrak) o an ve o yerdeki gerçek hakikatini yansıtamaz. Gösterenle gösterilen ilişkisi sürekli biri diğerinin yerine geçecek şekilde devam ettiği için, "gösterenle gösterilenin aynılaştığı bir final noktasına asla ulaşılamaz" (Madan, 1993, s.33). Böylece ayırım, Platondan beri varsayılan dilin ve belleğin güvenli bölgesini sürekli altüst eden "rahatsız edici bir canavar" işlevi görür. Derrida, bununla sadece dilin mutlak hakikat iddiasını sarsmakla kalmamakta, aynı zamanda bütüncül ve tamamlanmış bir bellek fikrinin imkansız olduğunu da göstermeyi amaçlamaktadır. Kavramın hakikati kendisinde anlaşıl(a)madığına göre, bellekte de tutulamaz ve dolayısıyla yeniden sunulamaz. (Dooley ve Kavanagh, 2007, s.29) Bu oyun içerisinde, herhangi bir kavramın veya sözün değerine üstünlüğünün olmamasının sebebi de

4. Difference sözcüğü Latince differo (ayırarak, ertelemek, farklı olmak) fiilinden gelir. . Differo, hem "farklı olmak" ve hem de "ertelemek, başka zamana bırakmak" anlamına gelir. Differo fiilinden differētia (ayırım, fark) ismi türetilir, oradan da İngilizceye difference şeklinde geçer (Lewis & Short 1879). Böylece difference ile differo arasındaki fark, grafik/yazılı bir farklılıktan ileri gelir. Aslında her iki sözcüğün de okunuşları aynıdır. Fıncı Orman, Türkan (2015), "Jacques Derrida Düşüncesinde "Dil", Kilikya Felsefe Dergisi, (1) s. 61-81. 8. Dipnot.

budur: her kavram başka bir ertelemenin sebebi ve diğer bir ertelemenin nesnesidir. Derrida'ya göre bir kere göstergelerin ilişkiselliği, birbirlerine yapısal bağımlılıkları ve hepsinin “amaçsız kurumlar” (unmotivated institutions) olduğu kabul edilirse dildeki mevcut bütün “doğal tahakkümler” ve “doğal üstünlükler” dışlanmış olacaktır (Derrida, 1997, s.44). Ayrıca bu durum evrensel meseleleri verili dillerde ele almanın mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre örneğin “Varlık” türünden herhangi bir şey üzerine nihai sözlerin söylenemeyeceği kabul edilmelidir. (Yibing, 2012, s. 250-51). Bu noktada Derrida, Heidegger'e özellikle Varlık Ve Zaman eseri bağlamında muhalefet etmektedir. Ayrıca sergilediği, tipik bir postmodern duruştur. Postmodern düşünürler evrensel ve ebedi hakikatlerin sadece varlığını yadsımakla kalmazlar; onlara göre bu tür şeyler olsalar bile dile getirilemezler (Harvey, 2006, s.60). İşte Derrida, *différance* kavramıyla bir anlamda bu yaklaşıma kuramsal bir temel kazandırmaktadır. Varlığın, nesnenin, kısaca şeylerin sürekli bir oluş halinde ve sürekli tarihsel, olumsal ve özel bir karaktere sahip bir durum içinde olduğunun idraki *différance* kavramını geliştirmeye götürmekte; dil-şeyler ilişkisi bu zeminde kurulduğunda şeylerin evrensel yönleri olduğu fikri devre dışı bırakıldığı gibi söz konusu yönler bulunsalar bile onlar hakkında şu veya bu şekilde bir hükümde bulunma imkanı ortadan kalkmaktadır. Ayrıca, insanların söz konusu kelimenin kavranması noktasında bireysel tecrübelerinden yaşanmışlıklarına ve nihayetinde hem kelimenin kendisi hem de işaret ettiği dışsal gerçeklikle ilişkileri noktasındaki durumları her zaman birbirinden farklı ve öznedir. Dolayısıyla “bir sözün ve bir grup sözün insanlara çağrıştırdığı anlamın her zaman farklı olduğu” ortaya çıkmış olmaktadır. (Yibing, 2012, s. 252).

Peki bu merkezsiz oyunda, hiçbir anlamın sabit kılın(a)madığı bir dil durumunda yorumun mahiyeti nedir? Yorum mümkün müdür ve eğer varsa bunun yolu hangi dille, hangi anlamlı yollarla gösterilecektir? Öncelikle Derrida'nın felsefesinde böyle bir sorunun anlamsız olduğu ortadadır. “Anlamlı” “daha iyi” vb. varsa da iletilemez. Bu felsefede yorumlama göstergeler arasındaki oyunu hep sürüyorsa –her gösterilen aynı zamanda gösteren işlevi görüyorsa- yorumlama faaliyeti “gerçek, otantik hali” olmayan; sonsuz imkanı olan bir eyleme dönüşür (Orman, 2015, s. 77). Başka bir açıdan da bakılabilir meseleye: Derrida'nın felsefesinde sözcüğün veya kavramın herhangi bir şekilde tanımı yapılamaz, zira sözcük her zaman ve bağlamda yeniden var olacaktır. O halde, yorumlama ve anlamamanın “gerçeği” de nihai olarak tanımlanamaz, ortaya konamaz. Tanımlanamayan şey de aranamaz. Görüldüğü üzere Derrida'nın merkez ve mutlak fikirlerine karşı geliştirdiği bu radikal fikirler onu bir “söz”ün (göstergelerin, tümcelerin, metinlerin) mutlak, değişmez bir anlamı olmadığı iddiasına götürmüştür. Ancak bu durumda dille bir şeyi aktaramama, anlaşamama tehlikesinin belirdiğini görmek gerekmektedir. Bu fikre bir de onun herhangi bir şekilde bir sözün bir nesnenin “şimdi ve buradalığını” ifade edemeyeceği fikrini de eklendiğinde, nihilizm ve anlamsızlık kaçınılmaz olmaktadır. Peter Benson da Derrida'nın genel olarak anlamsızlığa götürülen ve doğru yanlış, gerçek-gerçek dışı gibi ayrımları reddeden bir filozof olarak anlaşılabilir geldiğini kabul eder; ama bunun sebebinin Derrida'nın gerçekten bu iddialarda bulunması değil; onun anlaşılmasının olduğunu belirtir (Benson, 2014). Görüldüğü üzere Derrida'nın düşüncelerinin zorunlu olarak bizi götürdüğü noktayı belirlemek biraz da normatiftir. Bilimsel bir çalışmadan beklenen de bu konuda taraflardan birini seçmek değil; fikirleri ortaya koymaktır. Ancak, Derrida'nın “tutarlı, bütünlüklü bir

düşünce sistemi” inşa etmesi bizatihi söyledikleriyle çelişkili olacağından böyle bir beklenti ve bu yönde sorular da anlamsız olmaktadır.

Diğer bir çok bilimsel ve felsefi etkenin yanı sıra, 1960’lı yıllarda özellikle dil felsefi, hermenötik ve bilim felsefesinde yaşanan gelişmeler sosyal bilimlerin teorisinde bir “krize” neden olduğu gibi meşruiyet sorununu da beraber getirmiştir. Bu gelişmelere üniversitelerin giderek aydınlanma düşünürlerinin ideallerinden uzaklaşıp bürokratik ulus devletin birer enstrümanları haline gelmeleri durumu eklendiğinde, sosyal bilimlerde “geçerli, evrensel bilginin önemi ve gerekliliği” ve bu konudaki teorilerin gerekliliği tartışma konusu olmuştur (Seidman, 1994, s.12). Bu süreçte Kant, Marks, Hegel, Parsons gibi sistem kurucu düşünürlerin tarihin anlamı, insanın ve şeylerin durumu ve tarihin gidiş yönü hakkında geliştirdikleri ve evrensel olduğunu iddia ettikleri teorik yaklaşımlar yoğun eleştirilere tabi tutulduğu gibi bu tür üst anlatılara yönelik şüpheler de artmıştır. Lyotard’ın ünlü *Postmodern Durum* kitabında postmodernite tarihi, hayatı ve şeyleri anlaşılır kılmaya yarayacak tamamlanmış, bütünlüklü, tutarlı “üst anlatıların” (metanarrative) sonu olarak formüle edilir. (Lyotard, 1984, giriş ve s.34) Postmodernite sadece bir takım entelektüellerin çeşitli teorik yaklaşımlarının ifadesi değildir; o aynı zamanda tarihsel bir duruma işaret eder. Postmodernizm; derinsizlik, merkezsizlik, şüphecilik, aydınlanma karşıtlığı, yerel olana vurgu, evrensel teorinin reddi, öznenin inhilali, görecelilik, perspektivizm gibi kavramların merkezi öneme haiz olduğu bir düşünce biçimini; postmodernite ise bu kavram ve yaklaşımların pratik hayatta karşılıklarının bulunduğu yeni bir toplumsal-kültürel formasyona ve bir dizi yeni etik-estetik, söylemsel-entelektüel ve gündelik pratiğe işaret etmektedir. (Eagleton, 2015, s.10 Kellner ve Best, 2016, s. 13-16) Derrida’nın bağlamı ve tikel olanı vurgulayan post-yapısalcı düşüncesi böyle bir tarihsel durumda eğer bitmiş ve bitmesi gereken, tamamlanmış bir düşünce sistemi olarak değil de bir “düşünce biçimi” olarak ele alınırsa sosyal bilimlerin içinde bulunduğu krizi çözme noktasında bir çok imkanı barındırmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Post yapısalcılığın kurucusu ve geliştiricisi olarak Derrida arkasında mezkur sorunlar ve benzeri konular hakkında bitmek tükenmez bitemeyen tartışmalar bırakarak 2004’te Paris’te ölmüştür. Post-yapısalcılıksa bugün, özellikle Amerika’da, genelde postmoderniteyle aynı anlamlar gelecek şekilde kullanılmakta ve daha çok “Aydınlanma karşıtı düşünce”, “apolitik görececilik”, “üretken nihilizm” ve “köktenci çoğulculuk” gibi kavram ve tamlamalarla ilişkilendirilmektedir (Lucy, 2003, s.146). Peki bugün yapısalcılık sona ermiş bir felsefe midir? Batı’da “yeni yapısalcılık” ve “post-yapısalcılık” gibi kavramların sıkça kullanıldığını ve bir kafa karışıklığı yarattığını belirten Jean-Michel Rabat, Sturrock’un Yapısalcılık kitabının ikinci baskısına yazdığı önsözde, yapısalcılığı yanlış anlayan çoğu kişinin –bir kısmının sevinerek- bu soruya evet diyeceğini belirtmektedir. Ancak ona göre aslında yapılması gereken yapısalcılığı başlayıp biten, geçici bir trend yerine bitmemiş bir proje olarak ele almaktır (Sturrock, 2003, s. 2). O, Bu konuda Habermas’ın modernite karşısında takındığı tavrın benzerinin yapısalcılık için de takınılması gerektiğini belirtmektedir. Habermas, 1980 yılında Frankfurt’ta Adorno ödülünü alırken yaptığı “Modernite: Tamamlanmamış Bir Proje” başlıklı konuşmasın-

da modern felsefeyi Aydınlanma düşüncesinde de görülen, bir düşünce biçimi olarak öznelciliği aşmaya dönük çabaların oluşturduğu bir idrak biçimi olarak anlatmaktadır. Ona göre Nietzsche ve onun izinden gidenlerin, yani postmodernlerin, rasyonalizm eleştirisinin araçsal akılla sınırlanması gerekmektedir. Aksi durumda modernite ve rasyonalizmi bütünüyle mahkum eden bir eleştiriyi benimsemek, gericiliğin önünü açacaktır (Özdikmenli, 2016, s.18). Görüldüğü üzere, Habermas'ın önerdiği bir inkardan ziyade dikkatli bir tâdilattır. Bunun çok iyi farkında olan Jean-Michel Rabat'ın aynı şeyi yapısalcılık için önermesi, olayı bir "bitti-bitmedi" veya bunların normatif halleri olarak "bitmeli- bitmemeli" ekseninde ele almaktan daha sağlıklı bir öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde bir yaklaşım, global bir bağlamda ve disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirildiğinde yeniden ele alınacak bir yapısalcılığı daha da açabilir (Sturrock, 2003, s. 16) Açıktır ki böyle bir yaklaşım, yapısalcılığın sonu hakkındaki spekülâtif ve/veya normatif önermelerden daha yararlıdır; zira hem onu bir trend değil düşünme biçimi haline getirir hem de yapısalcılığı bir imkan olarak yeniden değerlendirme konusunda sağlam bir zemin sunar.

Kaynakça

- Ayaz, B . (2016). Jacques Derrida, Richard Rorty ve doğruluk. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 57-68.
- Aydınalp, E . (2017). Jacques Derrida'da Yazı ve Anlam Oyunu. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 151-160. DOI: 10.21497/sefad.376980
- fAltınörs, S . (2018). Dil Felsefesindeki Klasik Anlayışa Karşı Saussure'ün Örtük İtirazları. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 0 (1), 27-38.
- Benson, P. (2014) Derrida On Language Philosophy Now.
URL: https://philosophynow.org/issues/100/Derrida_On_Language (Erişim Tarihi 13.08.2018)
- Bottomore, T. ve Nisbet R. (Ed.). (2014). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Yayınevi
- Derrida, J. (1982). (Çev. Bass, A., & Ronse, H.) *Positions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1985) "Letter to a Japanese Friend" *Derrida and Difference*, ed. Wood & Bernasconi içinde. UK, Warwick: Parousia Press
- Derrida, J. (1994) *Göstergebilim ve Gramatoloji Jacques Derrida ile Julia Kristeva Arasında Söyleşi* (çev. Tülin Akşin) İstanbul: Afa Yayınları.
- Derrida, J. *Of Grammatology* (1997) (İng. çev. Gayatri Chakravorty Spivak) Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press
- Dore, F. (2011). *Farabın Dil ve Anlam Kuramı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi.
URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Dooley, M. ve Kavanagh, L. (2007) *The Philosophy of Derrida*. UK: Acumen Press
- EAGLETON, T. (2014). *Edebiyat Kuramı*. (çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Eagelton, T. (2015) *Postmodernizmin Yanılsamaları* (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Harvey, D. (2006) *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. Sungur Savran) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kellner D. ve Best, S. (2016) *Postmodern Teori* (Çev. Mehmet Küçük) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Köktürk, Ş. ve Eyri, S. (2013) *Dilbilim ve Göstergibilim: Ferdinand de Saussure ve Göstergibilimi Anlamak SAÜ Fen Edebiyat Dergisi* (2013-II)
- Küçükalp, K. (2010) *Nietsche ve Postmodernizm* İstanbul: Kibele Yayınları
- Lucy, N. (2003) *Postmodern Edebiyat Kuramı: Giriş* (çev. Aslıhan Aksoy) İstanbul: Metis Yayınları
- Lyotar, J.F (1984) *Postmodern Condition* (İng. Çev. Geoff Bennington ve Brian Massumi) US: University of Minnesota Press, Minneapolis
- Orman, T. F (2015) Jacques Derrida Düşüncesinde “Dil” *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1) s. 61-81.
- Özdemirli İ, (2016) Jürgen Habermas’ın Modernite Savunusu Üzerine bir Değerlendirme
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt/Vol.: 11 - Sayı/No: 3 : 239–258 (2011)
- Raynold, J. (2002) Jacques Derrida *Internet Encyclopedia of Philosophy* (2002)
- Saussure, F (2011) *Course in General Linguistic* (İngilizceye çev. Wade Baskin) New York: Columbia University Press
- Sarup, M. (1993) *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism* UK: Harvester Wheatsheaf
- Seidman, S. Ed. (1994) *The Postmodern Turn New Perspectives on Social Theory* UK: Cambridge University Press
- Sturrock, J. (2003) *Structuralism* US, New York: Blackwall Publishing,
- Taylan, A. (2013) *Dile Gelen Felsefe* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- URL <https://www.iep.utm.edu/derrida/> (Erişim Tarihi 15.08.2018)
- Williams, R. (1983). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. New York: Oxford University Press. Chicago
- West, D. (1998) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* Rousseau, Kant, Hegel’den Foucault ve Derrida’ya İstanbul: Paradigma

- Wise, S. B. (2016) Batı Bilimin Öyküsü (çev. Mehmet Moralı) İstanbul: Alfa Yayıncılık
- Yibing, Zhan. (2012) Derrida'nın Marx Hayaletleri Baudrillard ve Debord'un Yeni Toplumunu Postmarksist Temel Metinlerin Analizi Cilt II (çev. Aylin Muhaddisoğlu) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- C. Taylor. M. (1983) DECONSTRUCTION: What's the Difference? Soundings: An Interdisciplinary Journal, Vol. 66, No. 4 (Winter 1983), pp. 387-403 URL: <https://www.jstor.org/stable/41178270>